

PRIMOŽ TRUBAR

REFORMACIJA/PROTESTANTIZEM: SVET IN CAS, V KATEREM JE ŽIVEL TRUBAR

Primož Trubar je bil človek 16. stoletja. Srečanje z njim je srečanje s 16. stoletjem, ki je stoletje slovenske reformacije in protestantizma in slovenskih kmečkih uporov.

V 16. stoletju so se začeli kazati znaki propadanja fevdalne družbe. Meščani so postali močnejši in so zahtevali več pravic, predvsem pa svobodno trgovino. Tudi kmetje-tlačani so se začeli boriti za svoje stare pravice. Tako je prišlo v tem stoletju do revolucionarnega izbruha - *kmečkih uporov*, toda meščansko gibanje proti fevdalcem se imenovalo *reformacija/protestantizem*. Protestanti so hoteli reformirati katoliško cerkev in so nastopili proti napakam v njej, a ker so imeli vse višje cerkvene službe fevdalci, je bil to izbruh proti fevdalcem.

Začetnik protestantizma je bil Nemec Martin Luther. Iz Nemčije so zanesli v naše kraje to gibanje potujoči trgovci in obrtniki, rudarji, študentje in vojaki. Najprej so se protestantizma oprijeli meščani, pozneje pa je vodstvo prevzelo plemstvo. Tudi kmetje so se ga v začetku oprijeli, ker so mislili, da jim prinaša svobodo; pozneje pa so se razočarani odvrnili od nove vere.

Za Slovence je bila reformacija važna. Protestanti so zahtevali, da naj vsakdo bere sveto pismo v svojem jeziku in da naj bo obreden jezik naroden. Tako smo Slovenci v tej dobi dobili prve knjige v slovenskem jeziku in s tem so bili postavljeni temelji slovenske verske in posvetne književnosti.

Rašica, rojstni kraj Primoža Trubarja

Rašica je vasica, ki leži ob avtomobilski cesti Ljubljana-Kočevje in sicer takoj pod Turjakom oziroma pred Velikimi Laščami. Rašica je v Trubarjevih časih štela vsega skupaj le trinajst kmetij, vendar ni bila tako nepomembna kot dandanes. Kraj je sodil pod slavno turjaško gospostvo. V tistih časih je bila Rašica živahno trgovsko križišče, kjer se je križala pomembna trgovska pot iz Hrvaške v Trst s potjo iz Ljubljane na Kočevje. To križišče je bilo zelo živahno, saj se je ravno v tem času začelo razvijati fužinarstvo, na široko je cvetela suha roba, trgovina s kožami... V Rašici je bila prav zato tudi zelo pomembna mitnica (v starih časih je bilo to naziv za neko vrsto carine, ki so jo morali trgovci ali kmetje plačevati kot davek ob vhodu v mesto za mesto ali fevdalca).

Preko teh poti so potovali razni potujoči trgovci, vojaki, romarji, študentje, vitezi, rudarji, umetniki in drugi, ki so se najbolj oprijemali idej protestantov in to je posredno vplivalo tudi na Trubarja. Druga pomembna lastnost Rašice je bila njena lega, saj leži v središču pokrajin med Ljubljano, Kočevjem, osrednjo Dolenjsko in cerkniškim kotom. Ljudje so se v teh krajih mešali in tako so se mešala tudi narečja. Izoblikovala se je enotna govorica, osrednje dolenjsko narečje. Ta govorica je bila najbolj razširjena slovenska govorica in tako jo je Trubar tudi uporabljal v svojih delih. Postala je osnova slovenskega knjižnega jezika.

TRUBARJEV ŽIVLJENJEPIS

Primož Trubar je bil rojen leta 1508 v Rašici pri Velikih Laščah na Dolenjskem. Primožev oče Miha je bil po poklicu mlinar, tesar in cerkveni ključar. Bil je dokaj trden kmet, turjaški podložnik in s Turjačani v dobrih odnosih. Primožev oče je moral od Turjačana dobiti dovoljenje, da je Primož lahko šel v šolo. Tako je Primož z dvanajstimi leti odšel v šolo na Reko. Zakaj so ga poslali na Reko se pravzaprav ne ve, vendar naj bi ga oče poskušal spraviti v duhovski stan in tako bi Primož postal svoboden človek. Svoje šolanje je Trubar nadaljeval v Salzburgu v šentpetrski šoli, kjer se je preživljal tudi s petjem. Med šolanjem se je zelo vestno seznanjal s takrat najnovejšim izumom, knjigo. Iz Salzburga se je preselil v Trst, kjer je delal pri Petru Bonomi.

V službi je bil kot zborovski pevec v škofijskem zboru, poleg tega pa je bil osebni strežnik škofa Petra Bonoma. Bonomo je bil za Trubarja približno enako kot Žiga Zois za slovensko razsvetljenstvo, vsestranski zavetnik in nevsiljivi navdihovalec. Bonomo je bil verjetno najsijajnejša osebnost naših krajev v tistih časih. Pri njem se je Trubar seznanjal s klasično literaturo grških in rimskih piscev, še posebno z Vergilom, vključeval se je v intelektualni krog tedanje renesanse - ljubil je življenje z vso strastnostjo renesančnega človeka in ljubil je tudi okolje. Trubar je postal humanist. Kot humanista ga je čisto posebej in zelo usodno usmeril v življenje Erazem Rotterdamski s svojimi znamenitimi spisi, zlasti s Parafrazami Svetega pisma. Trubar se je od njega učil ljubezni do Svetega pisma kot izvirnega izročila božje besede. Predvsem pa se je ogrel za Erazmovo osnovno idejo, da mora biti Sveto pismo dostopno vsakomur, zato ga je treba prevesti v narodne jezike. Trubar se je od njega naučil sovražiti vse, kar človeka ponižuje in ga zadržuje v nerazsvetljenosti. Zato je sovražil praznoverje, lahkovernost in neumnost.

Trubar je zapustil škofa Petra Bonoma leta 1527, in sicer zaradi tega, ker je odšel študirat na Dunaj. Da pa bi se počutil na Dunaju kot samostojen človek, mu je Bonomo istega leta dal v upravljanje župnijo v Loki pri Radečah. Vendar pa je moral študij predčasno pustiti, saj so vse šole na Dunaju zaprli zaradi napada Turkov. Trubar je poznal turško nevarnost, zato je hitro odšel z Dunaja in nazaj v Trst. Spotoma pa se je ustavil še doma v Rašici, ki jo je našel požgano. Dunaj je bil zanj pomemben tudi zato, ker se je tam prvič obširneje seznanil z luteranci in protestanti in spoznal načela protestantizma. Drugo pa je bilo to, da si je pridobil znanje, ki je v tistem času močno presegalo izobrazbo takratnega povprečnega duhovnika. Prav pa mu je prišlo tudi znanje latinščine, nemščine in italijanščine.

Ko se je vrnil nazaj v Trst, ga je Bonomo posvetil v duhovnika. Dobil je novo župnijo v Laškem, kjer je postal Bonomov vikar (pridigar), obdržal pa je tudi župnijo v Loki. V Laškem se mu je razodela vera na Slovenskem, ki jo je sicer poznal, a se z njo ni ukvarjal. Zato se je lotil verske preobnove oziroma pokristjanjenja Slovencev. Slovensko ljudstvo pa te njegove namene ni kaj dosti »obrajalo«. Tako se je preselil v Ljubljano in postal pridigar v stolnici.

V Ljubljani si je Trubar počasi našel zaveznike v kranjskem plemstvu, ki se je v svojem dvojnem sovraštvu (do cesarja in do papeža) z največjim veseljem oprijelo nove vere. Tako si je upal glasno pridigati, kar je med ljudmi povzročilo mnogo razgovorov in razmišljanj, hkrati pa tudi proti napadov. Po nasvetu prijateljev je leta 1540 odšel iz Ljubljane nazaj v Trst k Bonomu.

Zdaj se je začelo drugo obdobje Trubarjevega življenja na dvoru Petra Bonoma v Trstu. Postal je škofov osebni tajnik in pa slovenski pridigar v neki cerkvi blizu Trsta. Poleg tega pa mu je Bonomo podaril še svojo nadarbino (cerkvena posest, od koder prihajajo veliki dohodki) Sv. Maksimilijana v Celju, od koder je Trubar dobival kar čedne dohodke. V tem času se je srečal s Švicarskimi reformatorji in pa začel razlagati Calvinove *Institutiones*. Ideje zbrane v tem delu je kasneje uporabil v *Cerkveni ordningi*.

Po Trstu je leta 1542 s podporo Petra Bonoma in hkrati ljubljanskega škofa Ivana Kancijanarja »ustoličen« za ljubljanskega kanonika. V tem času se je položaj protestantizma v Ljubljani močno okrepil. Kacijanar je postal Trubarjev ljubljanski Bonomo. Trubar je na prižnici ostro nastopil proti slabostim cerkve in tako postal izrazit protestantist, obenem pa se je dokončno uveljavil. Vendar je vkljub vsemu še zmeraj maševal in se držal celibata, ki sta ga še zmeraj najbolj ščitila pred sovražniki. Po Kacijanarjevi smrti je postal ljubljanski škof Urban Textor. Ta pa je udaril po

ljubljanskih protestantih in zavrl vir revolucionarnega gibanja v slovenskih deželah. Vlomiti je dal v Trubarjvo hišo in zaseči njegovo premoženje in ga na duhovnem sodišču izobčiti iz cerkve. Odvzeli so mu vse tri cerkvene službe in vse premoženje. Vendar Trubarja niso dobili, ker ga niso našli. Za tem dogodkom je leta 1548 zbežal v Nemčijo.

Marca 1548 je Trubar prišel v Nürnberg, kjer so v tistem času delovali največji nemški kulturniki tistega časa. Zatekel se je k Luthrovemu prijatelju in učencu Vidu Dietrichu in se začel pripravljati na zgodovinsko dejanje svojega življenja: na pisanje in tisk prve slovenske knjige. K njemu je prišla tudi Barbara Sitar iz Kranja, s katero se je poročil, začelo se je novo obdobje njegovega življenja. Ker je bil iz Ljubljane pregnan, mu je bilo onemogočeno delovanje in tako z živo besedo ni več mogel dramiti ljudi. Zato je sklenil, da bo svojo besedo pošiljal v knjigi, ko že ni mogel živeti in delovati z njo. Čeprav je Erazem Rotterdamski zapisal, da bi bilo treba Sveto pismo

prevesti v vse jezike sveta, se s tem ni spoprijel, saj se ni imel za dovolj sposobnega, obenem pa bi to trajalo celo večnost, sam pa je potreboval knjigo takoj. Začel je iskati človeka, ki bi slovenščino spravil v tisk, vendar ni našel nikogar in tako se je pisanja lotil sam. Po dolgem razmišljanju se je odločil, da bo za pisavo slovenščine vzel gotico, ker je mislil, da je zaradi obseljenosti slovenskih pokrajin z Nemci, ki so pisali v gotici, tudi Slovincem najbolj priročna. Za narečje pa je izbral dolensko.

Ob nadaljnjem delu je Trubarju ob strani stal bivši koprski škof Peter Pavel Vergerij, ki mu je sprva pomagal, kasneje pa sta se razšla, a si še naprej pomagala. Prepričal ga je, naj začne prevajati knjige in naj začne pisati v latinici. Trubar se je lotil prevajanja *Evangelija svetega Matevža* in ga do jeseni prevedel. Ko ga je dal v tisk, je zraven priložil tudi Katekizem in oba natisnil v latinici. Te knjige so izšle leta 1555 in na vseh je bil poleg Trubarjevega podpisa tudi Vergerijev. Trubar pa je imel tudi političnega zaveznika vojvoda Krištofa, vnetega humanista, ki je bil moralni in denarni podpornik začetkov slovenske književnosti. Leta 1557 je izšel prvi del Testamenta, pri katerem se je Trubar prvič podpisal s celim imenom.

Trubar se je ves čas zavedal, da je sorodnost Slovencev s Hrvati zelo velika, zato je začel pisati tudi v hrvaškem jeziku. Denar za hrvaški jezik pa je dobival iz Ljubljane, iz spodnjeavstrijskih stanov. S tem denarjem je plačeval izredno drago in zamudno izdelovanje črk, te pa so naredili cirilske in glagolske. Leta 1561 so na njegovo pobudo ustanovili Jugoslovanski biblijski zavod ali Slovensko-hrvaško-cirilsko pisarno v Urachu, ki jo je vodil Ungnad, ki ga je tudi finančno podpiral, ravnatelj zavoda pa je bil Trubar. Trubar je dobil v upravljanje tamkajšnjo župnijo in tako je tja preselil svojo družino. Ob istem času pa je iz Ljubljane dobil pismo, v katerem je bil imenovan za superintendenta protestantske cerkve v Ljubljani. Iz zavoda je to isto jesen izšel Katekizem v cirilici. Žal pa je moral Trubar Urach zapustiti. Odpovedati se je moral župniji, ker ni mogel opravljati dvojne službe v Ljubljani in v Urachu. Dolgo razmišljal, katero službo naj vzame in se spomladi 1562 odločil za Ljubljano, kamor je preselil tudi svojo družino. Poleti je našel pomočnike, ki so v njegovi odsotnosti opravljali delo v Urachu. Sam pa se sporekel z oblastmi v Urachu in se od njih poslovil, prevajal ni več v Hrvaški jezik, do takrat je pod njegovim vodstvom izšlo 13 knjig v hrvaškem jeziku.

Ko se vrnil v Ljubljano, je doživel veličasten sprejem, sprejeli so ga kot najpomembnejšega človeka, kar je tudi bil. Takoj je začel delati in organizirati, delovati pa so začeli tudi sovražniki. Začel je delati na slovenski veroizpovedi in si s tem pridobil še več sovražnikov. Avgusta 1565 je moral drugič zapustiti domovino. Sebastjan Krelj, ki je bil dotedaj njegov pomočnik, je postal superintendent slovenske cerkve. Trubar je v spremstvu žene Barbare, treh sinov in pa Jurija Dalmatina odšel na Württemberško k nadvojvodi Krištofu, ki ga je sprejel in mu dal službo mesta župnika v Schweinfurtu. Vendar mu to mesto ni bilo všeč in tako mu je Krištof priskrbel mesto v Derengenu, kjer je ostal do smrti. Ves vmesni čas pa je deloval v Tübingenu, kjer je tiskal knjige. Leta 1569 mu je umrla žena. Poročil se je na novo, z Anastazijo. Po sedmih sušnih letih je leta 1574 izdal pesmarico. Potem je deloval vse do leta 1584, ko je izdal prek tisoč strani dolgo delo Celotni novi testament. Lotil se je prevajanja Tuthrove Hišne postile, ki je bilo tudi zadnje njegovo delo. Trubar je umrl 28. junija 1584.

Trubar je bil za čas svojega življenja zelo cenjen človek. Imel izreden sloves in vpliv. V Nemčiji so ga cenili tako visoko, da bi se lahko vključil na württenberški dvor kot svetovalec nadvojvode Krištofa ter postal svetovalec za balkanska vprašanja.

Napisal je 22 knjig v Slovenščini, 2 knjigi v Nemščini. V prvi knjigi je uporabljal gotico, kasneje pa je uporabljal latinico, v kateri je za sičnike in šumnike in zlite glasove uporabil naslednje znake:

s=f š=fh z=s ž=sh c=z č=zh

TRUBARJEVA DELA

Katekizem in Abecednik (1550-1551)

Prevod Katekizma je bilo prvo Trubarjevo delo. Delo je prevedel in mu dodal svoje misli. Ni pa prevedel vseh delov. Prva izdaja je bila najbolj popoln izraz Trubarjevih pogledov na svet in družbo, obenem pa je bila edina slovenska knjiga napisana v gotici, kasneje je pisal v latinici. V kasnejših izdajah ga je pri pisanju nadziral Vergej, pozneje Ungnad in drugi in zato ni mogel več biti samosvoj in izviren. V tem delu se je prvič podpisal pod imenom Rodoljub Ilirski. To pa zato, ker so bile knjige s to vrsto vsebine v tistem času prepovedane. Knjiga obsega 244 strani in je bila natisnjena v Tübingenu z velikimi težavami in prekomernimi stroški.

Prišel je do s poznanja, da mora dati ljudem ključ do knjige, abecednik. Ta je vseboval nekaj zlogov in besed in pa vse črke. Obsegal je osem listov.

Ta prvi dejl tiga noviga testamenta

Prvi del je izšel leta 1557 in tukaj se je Trubar prvič podpisal s svojim imenom. To delo je eno najznamenitejših del slovenskega slovstva, a je bila vedno postavljena nekoliko v ozadje. Knjiga je zelo zajetna in obsega več kot 900 strani, od tega je predgovor, ki je bil izdan v samostojni knjigi dolg 196 strani. Knjiga ima še nemški predgovor, koledar in posvetilo, postila sama po sebi obsega 252 strani. Knjiga je nekakšen zbornik. Najznamenitejša sta prvi del novega Zakona in *Eno dolgo predgovor*, ki je tudi prvi slovenski esej. Sestavljen je iz petih delov. V prvem delu razloži »resnico« o bogu in človeku, v drugem popisuje človeka v raju in raj nasploh, v tretjem govori o Kristusu in človeku, v četrtem govori o veri in razlogih svojega verovanja in v petem delu zaključuje svoje razmišljanje. Vse skupaj pa je uvod v razumevanje novega Zakona.

Drugi in tretji del sta bila napisana leta 1560 in 1577.

Cerkovna ordinga (1564)

Gre za slovensko-hrvaški cerkveni red. Razdeljena je na tri dele: o verskih naukih, o pridigarstvu in o verskih obredih. Delo naj bi bil bolj prevod in povzetek nemških cerkvenih redov, kot pa Trubarjevo matično delo, ki pa vsebuje njegove vložke. Knjiga obsega 131 strani. V njej poda več obrazcev molitev za posebne priložnosti, deloma pa vsebuje tudi politično poslanico.

DRUGA TRUBARJEVA DELA IN IZDAJE:

Ta evangelij svetiga Matevža (1555), Ena molitov tih krščenikov (1555), Ta prvi dejl tiga noviga testamenta (1557), Ta slovenski kolendar (1557), Tiga noviga testamenta ena dolga predgovor (1557), En regišter (1558), Ta drugi dejl tiga noviga testamenta (1560), Svetiga Pavla ta dva tisti h tim Korintarjem inu ta h tim Galatarjem (1561), Artikuli oli dejli te prave stare vere krščanske (1562), Cerkovna ordininga (1564), ta celi psalter Davidov (1566), Svetiga Pavla listuvi (1567), Ena duhovska pejssem zuper Turke inu vse sovražnike te cerkve božje (1567), Eni psalmi, ta celi katehismus inu tih vekših godi stare inu nove krščanske pejsmi (1567), Tri duhovske pejsni (1575), Katehismus z dvejma izlagama (1575), Noviga testamenta pusledni dejl (1577), Ta prvi psalm ž nega trijemi izlagami (1579), Formula concoriae (1581), Ta celi novi testament (1582), Ta drugi dejl noviga testamenta (1582), Ta slovenski kolendar (1582), Hišna pustila d. Martina Luthra (1595).

VIRI:

Jože Javoršek: PRIMOŽ TRUBAR

Jožko Humar: PRIMOŽ TRUBAR RODOLJUB ILIRSKI

Jože Rajhman: TRUBARJEV SVET

Francka Varl: NAŠI KNJIŽEVNIKI IN NJIHOVA DELA

Mojca Hozjak: KNJIŽEVNOST-PRIROČNIK Z VAJAMI

Janko Kos: KNJIŽEVNOST-učbenik literarne zgodovine in teorije

